

Natura statică în calitate de reflecție a cotidianului uman

The static nature as a reflection of the human daily

**Rodica Ursachi, conf. univ. dr.,
Catedra de pictură,
Facultatea de Arte Plastice și Design,
UPS „Ion Creangă”, Chișinău**

Rezumat

Natura statică, în calitate de gen de artă, s-a dezvoltat pe parcursul întregii istorii. Ea a evoluat în funcție de mai mulți factori: sociali, culturali, religioși. În spațiul european, primele manifestări ale naturii statice se atestă încă în perioada antică (în Grecia și Roma Antică), mai puțin este practică în perioada medievală și renașcentistă, iar formarea ei ca gen autonom are loc în perioada modernă (sec. XVII-XIX). Natura statică este tratată în funcție de particularitățile stilistice ale fiecărei epoci și de preferințele estetice ale artistului/autorului.

Cuvinte-cheie: natură statică, obiect, gen, motiv, imagine plastică, pictor, artist.

Abstract

Static nature as a genre has developed throughout history. It evolved according to several factors: social, cultural, religious. In the European space, the first manifestations of static nature still exist in ancient times (Greece and ancient Rome), less is practiced in the medieval and Renaissance period, and its formation as an autonomous genus takes place in the modern period (17th-19th centuries).

The static nature is treated according to the stylistic peculiarities of each era and the aesthetic preferences of the artist/author.

Keywords: static nature, object, genre, motive, plastic image, painter, artist.

Fiecare artist plastic, indiferent de genul practicat, în procesul formării sale abordează genul naturii statice. Se consideră că anume acest gen este propice pentru studierea naturii, deoarece obiectele pe care le înfățișează se află în repaos și orice elev, student are posibilitatea de a urmări, analiza și studia în voie fiecare detaliu al lucrurilor expuse. Totodată, natura statică, considerată timp de secole un gen inferior al picturii, îi permite artistului să scoată în evidență esența lucrurilor și să se exprime prin „obiecte neînsuflețite”. Natura statică constituie nucleul picturii și include mai multe „intergenuri”, precum sunt interiorul, peisajul, portretul, animalistica, deși pe parcursul secolelor acest gen era parte a tabloului istoric sau de gen și servea deseori drept ancadrament floral pentru pictura religioasă.

Primele imagini cu obiecte „în repaos” se întâlnesc încă în Antichitate, în frescele și mozaicurile grecești și romane, prezentând *Xenionuri* („dar de ospitalitate”, daruri de alimente trimise zilnic de proprietarii unei case bogate invitaților săi și plasate într-un dulap din perete/nișă cu un raft), *mese servite* (cu un anumit fel de mâncare – pește, fructe de mare, legume, păsări etc. (ce s-au impus la

romani prin banchetele celebre la sărbători)), *naturi statice cu flori* (greci) etc. [1, p. 15].

Mozaic din Pompei

Frescă pompeiană din Casa Julia

Ulterior, în perioada medievală, în pictura preponderent religioasă, se utilizează obiecte cu caracter liturgic și care poartă semnificație spirituală: cupă, pâine, struguri (vin), pește (simbolul lui Hristos), cartea de rugăciuni (Biblia), vas cu flori (trandafirul – simbol al Fecioarei Maria, transcendenței, iubirii; crinul – simbol al Fecioarei Maria, al virginității,

sânului femeii, purității minții și dreptății) etc. Aceste imagini cu caracter simbolic sau alegoric au scopul de a reflecta „esența” obiectului, și nu forma exterioară, vizibilă, a lui.

O percepere variată a obiectelor „de uz casnic” (oglinză, lavoar), florilor de crin, ghirlandelor de flori ș.a. continuă și în perioada renașcentistă, acestea având o dublă semnificație și fiind interpretate în funcție de subiect (fie ca obiecte laice, fie ca simbol al curățeniei, purității anumitor personaje sacre).

Treptat, în sec. al XVII-lea, natura statică înaintea în ierarhia picturii europene, fiind definită ca gen. Inițial, ea se întâlnește arbitrar în unele opere ale lui Caravaggio (Italia), ca element (uneori principal) în anumite tablouri (*Bahus*, *Băiatul cu lăuta*, *Cina din Emaus* ș.a.), dar și ca lucrare autonomă (*Natură statică cu fructe*). Genul în cauză atinge apogeul în Olanda, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, ca urmare a tendinței populației către lux (care își decorează tot mai bogat casele).

Bahus, 1593-1594

Băiatul cu lăuta

Natură statică cu fructe, 1597

Deși relevă mediul ambiental al omului, obiectele întâlnite în naturile statice din pictura europeană caracterizează ocupația, poziția socială (monede, cântar, instrumente muzicale, instrumente de măsurat etc. (din camera astronomului, geografului etc.)), starea financiară a acestuia, obțin valoare simbolică; natura statică propriu-zisă devenind o criptogramă ce necesită decodificare sau care poartă un anumit mesaj.

În linii mari, obiectele reprezentate au menirea de a reda bogăția, frumusețea țării, modul de viață al oamenilor, prin diversitatea animalelor vâdate (păuni, lebede, mistreți ș.a.), grămezi de fructe,

legume, carne, pește etc. (chiar dacă, în realitate, viața oamenilor era mai simplă și mai săracă, aceste obiecte, înghesuite în format, prezentau „visul lenoșilor la o țară bogată”). Astfel, olandezii și flamanzii încercau să-și exprime dragostea față de orice aparență minusculă a vieții.

Pentru a spori caracterul impresionant al obiectelor din tablou, pictorii le compuneau în așa fel, încât să le evidențieze cât mai elocvent volumul, structura, suprafața, precum este luciul sticlei, factura cojii de lămâie ș.a.

În sec. al XVII-lea, natura statică are o structurare complexă atât în plan compozițional, cât și tematic.

Ea se ramifică pe genuri („resturi de mese” (dejun, final de dejun), flori, natură moartă cu pești ș.a.), în funcție de zonă și oraș:

- ❖ La Haarlem, Rotterdam, se practică natura statică tonală, „democratică” (mese pentru săraci sau bucătării cu diverse obiecte din lut, aramă etc.);

- ❖ La Haga, se reprezintă deseori pești, animale/fructe de mare;

- ❖ La Amsterdam (centru comercial), sunt prezentate obiecte scumpe din argint, sticlă venețiană, faianță, porțelan chinezesc, fructe exotice, flori;

- ❖ La Leiden (centru universitar), sunt redată naturi statice „Vanitas”/vanitas vanitatum (deșertăciunea deșertăciunilor), cu conținut filosofic (cărți, hărți, compas,

craniu, clepsidră, ceas (simbol al trecerii rapide a timpului, cheie a timpului), instrumente muzicale), ce reprezentau caracterul progresist al Olandei, dar și lumânări stinse, unele obiecte de lux, bani risipiți etc., care sugerează deșertăciunea existenței pământești.

Naturi statice „Vanitas”, Olanda

Sensul mistico-moralizator este prezent și în subiectul *Memento mori* („ține minte că vei muri” – motiv apărut pentru prima dată la poetul antic latin Horațiu), care reflectă direct tema triumfului morții. În cazul imaginilor cu fructe, acestea erau reprezentate în stare de alterare, iar florile – ofilite. Stridiile erau simbol al desfrâului. Acest gen de naturi statice invită la meditație asupra efemerității vieții, a iminenței morții și-i impune spectatorului o atitudine sobră referitoare la viață [1, p. 27].

Semnificație simbolică au și alte obiecte din natura moartă olandeză, unele cu conotații creștine:

○ merele – păcatul lui Adam;

- strugurii – sacrificiul lui Cristos;
- pâinea – trupul Domnului; în combinație cu vinul – sacramentul Euharistiei;
- peștele – simbol creștin timpuriu;
- cochilia de scoică – învelișul lăsat de cineva, de asemenea, moartea și fragilitatea;
- florile ofilite – moartea;
- fluturele ieșit din cocoasă – renașterea;
- libelula – transcendența;
- furnica – munca și grija pentru recoltă;
- melcul – lenea;
- craniul – inevitabilul morții, fragilitatea vieții umane;
- bulele de săpun – durata scurtă a vieții;
- instrumentele medicale – bolile și fragilitatea corpului uman;
- poșete cu monede, bijuterii – frumusețea feminină și atractivitatea ei; totodată – și vanitatea, iubirea de sine, aroganța;
- oglinda – vanitatea, reflectarea irealității;
- arme și armuri – puterea;
- coroane, tiare papale, sceptre, coroane de flori, frunze – semnele dominației tranzitorii pământești, care se opune ordinii lumești cerești;
 - ghirlanda în jurul imaginii centrale – simbolul eternității. Ghirlanda simbolizează și anotimpurile: de flori – primăvara, de tulpini și fructe – vara, de struguri și legume – toamna, cu lămâi – iarna [1].
 - Laleaua simbolizează noblețea;
 - floarea-soarelui – iubirea divină, credința;

- violeta simbolizează modestia și umilința;
- macul – puterea, somnul, moartea [3, p. 117].

O idee sugestivă se întâlnește și în naturile statice cu „dejunuri” și „final de dejun”, care țin nu atât de reprezentarea diverselor situații ale caracterului mesei (mai bogat, mai modest), cât de prezența indirectă a omului în tablou, el existând în afara cadrului ramei.

Dejun, 1652, Pieter Claesz

Final de dejun, Willem Claesz Heda

Obiectele reprezentate în acest gen de naturi statice reflectă caracterul, interesele, dorințele, posibilitățile financiare, modul de viață al proprietarului. De exemplu, sticla se asociază cu fragilitatea, ea mai semnifică păcatul și beția, iar vasele din sticlă sparte sunt un simbol al morții;

- paharul de sticlă plin pe jumătate simbolizează moderarea;
- porțelanul simbolizează curățenia;
- argintăria simbolizează personificarea averii;
- cuțitul poate fi, în viziunea olandezilor, un simbol al trădării, un instrument de tortură sau semnifică moartea;
- cărțile de joc sau oasele prezintă un scop eronat în viață, o căutare a plăcerilor;
- pipa de fumat este un simbol al plăcerilor pământești trecătoare;
- iepurele exprimă auzul, sensibilitatea, dar și timiditatea, frica;
- racii sau homari simbolizează înțelepciunea, prudența, încetinirea [1].

Un gen ce merită atenție este natura statică cu flori, care-și are originea tot în Olanda (sec. XVII) și care are la bază lucrările ilustrative ale savanților botaniști și comerțul cu flori exotice (lalele din Turcia). Acest gen, care necesită o perioadă îndelungată de realizare (circa doi ani, datorită varietății din cadrul buchetului, format din plante ce înfloresc în diferite perioade ale anului), a atins apogeul în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, reflectând tendința către fastuozitate, festivitate a populației, exprimată prin bogăția buchetelor din flori rare și scumpe (lalele), vase antice, coloane, sculpturi, elemente pitorești (picături de rouă, insecte, reptile, melci ș.a.); printr-un colorit suav, catifelat și

tehnică rafinată, imagine „fotografică”, aproape suprarealistă.

Jan van Huysum, *Flori și fructe*

Natură statică cu flori

Preferința pentru buchete pompoase, bogate, „elegante”, complexe (cu flori în diferite stadii – de la boboc până la floare ofilită) se explică atât prin preferința comanditarilor, cât și prin contactul unor artiști cu pictura flamandă (Jan van Huysum, Jan Davidsz de Heem, care în 1636 pleacă în Antwerp (Belgia) ș.a.).

În categoria naturilor statice cu flori pot fi incluse și picturi cu ghirlande de fructe sau de flori, ale căror elemente ornamentale sugerau emblematic simbolismul floral și care se plasau, de obicei, pe un cadru de piatră (Jan Philip van Thielen).

Frans Snyders, *Flori cu bustul lui Ceres*

Jan Brueghel de Catifea, *Natură statică cu ghirlandă de flori*

Spre sfârșitul sec. al XVII-lea, în Olanda apare un nou gen de naturi statice, care reflectă, de fapt, tendința negustorilor îmbogățiți către un mod de viață aristocratic, și anume, de a petrece timpul liber vânând animale (se imită gusturile și obiceiurile nobilimii franceze). În asemenea lucrări se reprezintă trofee de vânătoare în interioare, dar și animale și păsări vii pe fundalul parcului sau grădinii cu fântâni și

plante exotice (Willem van Aelst, Jan Weenix).

Jan Weenix, *Natură statică cu iepure vânat*

Natură statică cu vânat și câine

O altă formă de natură moartă era cea în care apăreau obiectele caracteristice unei meserii. Astfel de tablouri se expuneau în holul casei și constituiau mândria posesorului.

O sinteză a acestor tipuri de natură statică se observă în lucrările cu conținut alegoric (picturi-galerii) și care au drept scop exprimarea celor cinci simțuri, celor patru anotimpuri, a continentelor sau a elementelor esențiale (*Mirosul*, 1618, Jan Brueghel de Catiefa ș.a.).

Mirosul, 1618, Jan Brueghel de Catiefa

Naturile statice olandeze, prin meticulozitatea reprezentării obiectului din tablouri, prin tematica abordată, corespund ideii lui Leonardo da Vinci că „arta este un microscop al naturii”, olandezii încercând să pătrundă în cele mai adânci substraturi ale naturii, scoțând la iveală variatele ei forme, prin prezența diferitor specii de plante, insecte, reptile.

O impresie „optimistă” se regăsește în naturile statice flamande, care abundă în animale (iepuri, mistreți, căprioare ș.a.), păsări (păuni, cocoși, lebede ș.a.) vânată și care exprimă sugestiv triumful omului asupra naturii, „bucuria vieții”. În asemenea naturi statice, autorii recurg la principiul eroizării naturii (nici un obiect nu este alterat, totul este perfect) și le conferă naturilor statice o structură barocă, decorativă. Pentru a arăta bogăția acestei țări, obiectele sunt transfigurate artistic, și anume, ele sunt redată foarte mari și înghesuite pe toată suprafața pânzei (pe mese, tejghele, pe podea, în coșuri, căldări), iar uneori sunt tăiate cu cadrul ramei, creându-i spectatorului senzația continuității

imaginii [1, p. 26]. În acest sens, este elocvent ciclul Prăvăliilor – *Prăvălia cu vânat, fructe și legume*, 1614; *Prăvălia de pește*, 1618; *Prăvălia de fructe*, *Prăvălia de legume*, 1618-1621 ș.a., F. Snyders).

Prăvălia de fructe

Prăvălia cu vânat și pește

F. Zurbaran, Bodegon, *Recipiente*

La polul opus, se plasează naturile statice din pictura spaniolă, care au un aspect mai auster, atât sub aspect compozițional, cât și cromatic (fundal întunecat). Obiectele sunt detașate unele de altele și sunt plasate pe o axă orizontală,

formând o imagine simplistă, la prima vedere, dar care incită la meditație.

Primele lucrări de genul acesta constituie o componentă din tablourile numite *bodegon* și reprezentau scene de bucătărie și cârciumă, în care accentul este pus pe natură statică (obiecte de ceramică, sticlă, ouă prăjite etc.) (D. Velazquez, *Crâșmarul*, *Femeie care prăjește ouă*, *În tavernă* ș.a.).

Bodegon-Crâșmarul, D. Velazquez

Ulterior, din sec. al XVIII-lea, natura statică se eliberează de optica „optimistă” și se îmbogățește cu noi subiecte și procedee artistice, obiectele fiind redată prozaic, natural, și nu festiv, ca la flamanzi. În creația pictorului francez Jean Baptiste Simeon Chardin, genul naturii statice interferează cu compoziția de gen, deși artistul are și lucrări alegorice (*Atributele artei*, *Atributele muzicii* ș.a.). El utilizează, deseori, obiecte simple (farfurii de lut, lighene, cratițe de metal etc.), pe care le rezolvă mult mai „calm” (*Natură moartă de bucătărie*, *Natură moartă cu*

cazan, Coșul cu prune, 1766, Calcanul
 (afinități cu creația lui F. Snyders) ș.a.).
 Naturile statice ale lui S. Chardin reflectă,
 de fapt, ideile „moralizatoare” vehiculate
 la sf. sec. al XVIII-lea (perioada
 revoluțiilor), și anume de a duce un trai
 decent și modest, fără abuzuri și excese.

Calcanul

Natură moartă cu cazan

Natură moartă de bucătărie

În sec. XIX-XX accentul se pune pe
 mijloacele plastice inedite, pictorii se
 detașează de redarea frontală tradițională și
 recurg la o optică „panoramică”, de sus în
 jos a imaginii (viziune împrumutată din
 stampele japoneze). Această viziune de
 perspectivă (sferoidală sau „zbor de pasăre”)
 permite focalizarea egală asupra tuturor
 obiectelor de pe suprafața mesei, deci și
 studierea lor mai atentă sub diverse
 unghiuri. De fapt, pictorul francez P.
 Cezanne recurge la astfel de compoziții, mai
 „complexe”, pentru a studia problemele de
 perspectivă, pe care le evocă atât prin indicii
 liniare, cât și prin tonuri cromatice, care
 definesc planurile în profunzimea aeriană (în
 prim-plan, nuanțe calde și intense, în plan
 secund – culori reci și deschise). Prin
 intermediul naturilor statice, artistul ajunge
 la concluzia că forma oricărui obiect din
 natură se poate modula din trei corpuri
 geometrice simple – sferă, con, cilindru –,
 văzute în perspectivă, fapt ce va sta la baza
 apariției curentului „cubist” în arta
 europeană (naturile sale statice au aspect
 „constructiv”, monumentalizat, obiectele au
 suprafețe rigide, geometrificate și
 simplificate).

Natură moartă cu amoraș, 1895

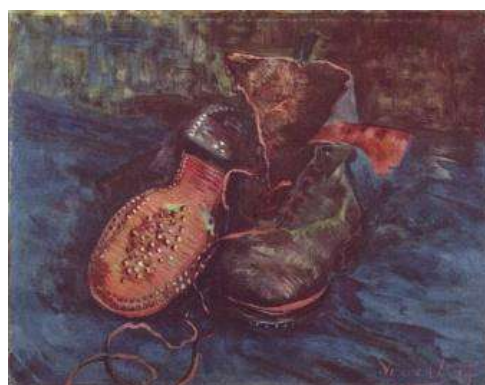
Natură moartă cu coș, 1888-1890

Natură moartă cu draperie gri

Totodată, această reprezentare „sub lupă” sugerează tendința de a reda „panoramic” universul lumii interioare a obiectelor ce ne înconjoară. Uneori, obiectele exprimă un mesaj personal al artistului, detașându-se de funcția lor imitativă și sugerând o idee, de cele mai multe ori „pesimistă” (tristețe, dramatism ș.a.). De exemplu, cartofii negri sugerează legătura dintre țărani și pământ, peștele –

hrana zilnică a oamenilor săraci etc. Alteori, ele fuzionează cu artistul la nivel conceptual și devin „Autoportret exterior” (Papucii/Bocancii, 1886, Scaunul, 1888, Van Gogh, *Păstrăvul*, G. Courbet ș.a.).

Bocancii

Scaun la lumina lumânării

Continuând această „metamorfoză” a naturii statice, unii artiști dezintegrează obiectele în fragmente și le îmbină în forme originale recognoscibile, creând din detalii imagini noi (cubiștii).

Cu certitudine, nu toți artiștii plastici tind să realizeze un „tablou-mesaj”, majoritatea mizând pe varietatea expresiei plastice. Unii modelează corpurile prin fațete (J. Gris, G. Braque, P. Picasso), alții le dizolvă în ornamente de arabesc (H. Matisse), le atribuie o „vibrație muzicală” (O. Redon) sau configurații flamboiante, dinamice (V. Van Gogh). Perioada impresionistă este cea mai „liberă” în abordarea subiectului, accentul fiind pus pe vibrația culorii, pe dezvăluirea proprietăților decorative ale obiectelor, pe expresia stării psihologice a artistului, generată în procesul perceperii imaginii plastice (E. Manet, C. Monet, K. Korovin, I. Grabar ș.a.).

Masă în cafenea, P. Picasso

*Camera roșie, H. Matisse
ș.a.).*

Ophelia, O. Redon

O natură statică creativă exprimă atitudinea autorului față de viață, trecută prin propria filosofie și propriul punct de vedere, măiestria profesională. Scopul final este de a transmite privitorului frumusețea celor mai simple obiecte uzuale. Astfel sunt și naturile statice ale lui Van Gogh, pentru care obiectele „banale” servesc drept imbold și sursă pentru a se exprima și a experimenta (naturile statice cu obiecte personale, cu flori (iriși, floarea-soarelui, trandafiri albi), cu obiecte de uz personal

*Natură moartă cu floarea soarelui,
1888*

Iriși în vază

Natură moartă cu flori

În secolul al XX-lea, natura statică devine, pentru pictori, o modalitate de expresie artistică în calea experimentărilor plastice, fiind „transfigurată” în funcție de curentul artistic și „dizolvată” în spațiul larg al ambientului (interior, peisaj etc.), uneori, chiar obținând aspecte bizare (la suprarealiști, pot fi impregnate de conotații simbolice).

Natură statică, S. Dalí

Serviciu de blană, Meret Oppenheim

Rolul naturii statice, indiferent de cerințele și fluctuațiile vremii în care a fost creată, este incontestabil, deoarece ea stă la baza picturii/artei, prin redarea obiectelor din lumea înconjurătoare. În traseul său de formare, pictorul, pentru a se exprima, recurge la imaginea obiectelor neînsuflețite, cercetează și „descoperă” această lume sub aspect tematic, stilistic și tehnologic.

Bibliografie

1. Sterling, Ch., *Natura moartă din antichitate până în zilele noastre*, București, Meridiane, 1970.
2. Toma, V., *Natura moartă*, Timișoara, Histria, 2002.
3. Звездина, Ю.Н., *Эмблематика в мире старинного натюрморта. К проблеме прочтения символа*, М., 1997.
4. Фехнер, Е.Ю., *Голландский натюрморт XVII века*, М., Изобразительное искусство, 1981.